

La Catalogna in Europa, l'Europa in Catalogna. Transiti, passaggi, traduzioni
Associazione italiana di studi catalani
Atti del IX Congresso internazionale (Venezia, 14-16 febbraio 2008)
Edizione in linea – ISBN 978-88-7893-009-4
<http://www.filmmod.unina.it/aisc/attive/>
Data di pubblicazione di questa comunicazione: 15 settembre 2008
<http://www.filmmod.unina.it/aisc/attive/Torresi.pdf>

Stefano Torresi

Gabriel Ferrater, entre tradició (catalana) i europeisme (lingüístic i literari)

Diuen, els que el van “conèixer”,¹ que Gabriel Ferrater era un home extremadament culte, i que la seva qualitat més destacada era una extraordinària intel·ligència. Hom podria afirmar que, a part d'això, quasi tots els trets de la seva personalitat es mostren una mica dubtosos, indefinits, malgrat – o a causa de – les moltes veus que s'han expressat en l'intent de traçar un retrat fidel del poeta, veus que, força sovint, han acabat trobant-se fins i tot en posicions antitètiques. De fet, tal com apunta significativament Núria Perpinyà, «la imatge de Ferrater és més que un pèndol oscil·lant entre opcions contràries».²

Ara bé, hi ha algunes característiques de la personalitat de Gabriel Ferrater que queden clarament reflectides en la seva obra tant de creació com, sobretot, assagística. Hom pot esmentar, entre d'altres, la seva curiositat intel·lectual, que el duu a recórrer uns camins vitals i professionals no del tot convencionals i a generar una singular producció crítica i literària. Una de les característiques que, en canvi, no queda reflectida tan clarament en la seva obra i que, per això mateix, ha estat objecte de moltes contradiccions, és la seva posició crítica sobre el catalanisme, així com la seva valoració de la tradició literària catalana i el seu grau d'adhesió.

Abans d'assenyalar alguns textos que podrien proporcionar-nos valuoses informacions sobre la qüestió, valdria més recordar un passatge molt interessant de l'assaig eliotià «Tradition and the Individual Talent» (1920):

[Tradition] – afirma T. S. Eliot – cannot be inherited, and if you want it you must obtain it by great labour. It involves, in the first place, the historical sense, which we may call nearly indispensable to anyone who would continue to be a poet beyond his twenty-fifth year; and the historical sense involves a perception, not only of the pastness of the past, but of its presence; the historical sense compels a man to write not merely with his own generation in his bones, but with a feeling that the whole of the literature of Europe from Homer and within it the whole of the literature of his own country has a simultaneous existence and

¹ Les cometes s'expliquen pel fet que, segons insinua Josep-Miquel Servià (*Gabriel Ferrater. Reportatge en el record*, Barcelona, Pòrtic, 1978, pàg. 17), «en Gabriel Ferrater no el va conèixer, de veritat, ningú».

² Núria Perpinyà, *Gabriel Ferrater: recepció i contradicció*, Barcelona, Empúries, 1997, pàg. 276.

composes a simultaneous order. This historical sense, which is a sense of the timeless as well as of the temporal and of the timeless and of the temporal together, is what makes a writer traditional. And it is at the same time what makes a writer most acutely conscious of his place in time, of his contemporaneity.³

Aquest fragment pot resultar molt útil a fi d'una justa valoració de la posició adoptada per Gabriel Ferrater respecte a la pròpia tradició literària. En efecte, crec que no es pot evitar de reconèixer en l'escriptor un gran sentit històric que, per exemple, li permet recórrer sense rèmores a models d'una època ja passada i llunyana de la sensibilitat contemporània, i, malgrat això, exemples il·lustres amb els quals mesurar-se diàriament com si fossin presències vives. «Sóc poeta medievista, / deixem-ho doncs per afirmat», escriu, simbòlicament, en el «Poema inacabat».⁴

A més, no resulta difícil advertir en Ferrater una gran consciència crítica a l'hora de comentar les peculiaritats de la història literària catalana, tasca que emprèn amb una lloable honestedat intel·lectual i una exacta percepció de les dinàmiques històriques que la caracteritzen. Sobre aquest punt és interessant el que comenta, en relació a un determinat moment de la vida de Carles Riba, en el pròleg a les seves *Versions de Hölderlin*; és una afirmació emblemàtica perquè posa de manifest una situació en la qual, pel que sembla, es trobaria qualsevol escriptor català durant la seva evolució professional, «una afirmació que, dins la seva tendenciositat – segons declara Giuseppe Grilli –, conté una mica d'autobiografia»:⁵

No crec – escriu Ferrater – que sigui ni massa subtil ni massa impúdic de dir que cap al 1920, tot just acabat el llibre primer d'*Estances*, Riba, en quant poeta, es trobava en un carreró sense sortida, o potser fóra més just de dir en un erm sense orientacions. És un erm ben conegut de tots els escriptors catalans, i no cal pensar-s'hi gaire per anomenar-lo: és la manca d'una tradició.⁶

A una tradició, perquè se la pugui anomenar tradició, li calen segles, anys i anys de (ininterrompuda?) contribució. Tot i això, una tradició no és mai un llibre acabat; sempre hi haurà unes pàgines en blanc per a escriptors que hi vulguin o hi puguin vessar la pròpia tinta. Per això, encara que de Riba a Ferrater hagin passat pocs anys, el mestratge del primer ha aconseguit omplir uns buits en aquell gran llibre amb unes ratlles que, si bé Ferrater i els seus companys generacionals no sempre imiten, sí que en poden disposar en qualsevol moment com a extraordinari exemple del camí que cal seguir.

³ T. S. Eliot, «Tradition and the Individual Talent», dins *The Sacred Wood* (1920), London, Methuen & Co., 1960, pàgs. 47-59, a la pàg. 49.

⁴ Gabriel Ferrater, «Poema inacabat», dins *Les dones i els dies* (1968), Barcelona, Edicions 62, 2002, pàgs. 83-109, a la pàg. 85, vv. 88-89.

⁵ Giuseppe Grilli, «Gabriel Ferrater», dins *Ferrateriana i altres estudi sobre Gabriel Ferrater*, Barcelona, Edicions 62, 1987, pàgs. 7-47, a la pàg. 8.

⁶ Gabriel Ferrater, «Les *Versions de Hölderlin*, per Carles Riba», dins Carles Riba, *Versions de Hölderlin*, Barcelona, Edicions 62, 1971, reproduït en Gabriel Ferrater, *Sobre literatura. Assaigs, articles i altres textos 1951-1971*, Barcelona, Edicions 62, 1979, pàgs. 33-42, a la pàg. 36.

D'altra banda, en la primera de las cinc conferències recollides pel germà Joan en el volum *La poesia de Carles Riba*, Ferrater implícitament al·ludeix, d'alguna manera, a l'alta funció exercida per Riba, que de fet posa els seus deixebles en una posició més favorable de la que podia disposar ell: «Parlar de Riba – escriu Gabriel Ferrater – és una cosa una mica difícil per a mi i per tot escriptor català de la meua edat, perquè la nostra relació amb Riba és massa íntima, perquè, de fet, tots nosaltres vam entrar en la literatura per Riba»,⁷ és a dir, van ingressar al món de la literatura (i alguns d'ells, amb el temps, també en la tradició) a través dels ensenyaments d'una figura de la qual, fins aleshores, naturalment, ningú no se n'havia pogut beneficiar.

No estranya, doncs, que la importància del seu paper dins el món literari català resultés ben evident en el moment de la seva desaparició; les paraules que Ferrater fa servir per commemorar el poeta – que ja s'havia convertit en un punt de referència insubstituïble, en particular per la seva aportació crítica⁸ – revelen clarament la (aparent) sensació de pèrdua – no només afectiva, òbviament – que experimenta després de la seva mort,⁹ una sensació de pèrdua que Joan Oliver (Pere Quart) descriu molt eficaçment en un poema d'homenatge titulat «Mort de Carles Riba»: «Si tu no hi ets – escriu Oliver –, a qui m'adreçaré?». I encara: «Si tu no hi ets, qui ens jutjarà?».¹⁰

De totes maneres, per tornar a la qüestió inicial, no ha d'enganyar-nos la severitat amb la qual Ferrater sembla que jutgi la història literària catalana; de fet, els seus comentaris no representen cap mena de judici, ni en el ja esmentat pròleg a les *Versions de Hölderlin* de Carles Riba, ni en altres ocasions com, per exemple, en una carta del 1958 adreçada a José María Valverde i recollida pel germà Joan en el volum *Sobre literatura*, emblemàticament titulada «Carta a un neòfit castellà, sobre literatura catalana», en la qual no intenta dissimular la seva impotència en traçar un «esquema de la literatura catalana» que ompli almenys «dos cuartillas».¹¹ Tot i semblar una crítica punyent a les reconegudes mancances de la seva pròpia tradició, la declaració de Ferrater representa sobretot una presa de consciència d'una situació que s'ha d'acceptar tal com és; la franquesa del seu comentari correspon a la necessitat d'un rigor intel·lectual que no li pot permetre d'edulcorar unes mancances d'altra banda conegudes i àmpliament compartides, degudes a una sèrie de contingències històriques i no, com un neòfit

⁷ Gabriel Ferrater, *La poesia de Carles Riba. Cinc conferències*, Barcelona, Edicions 62, 1979, pàg. 9.

⁸ «Que què va portar Riba a la crítica catalana? Em sembla que faríem feina més de pressa si em preguntàveu què va deixar de portar-hi, perquè la seva és per ara, si fa no fa, tota la crítica catalana» (Gabriel Ferrater, «Sobre l'obra crítica de Carles Riba», *Serra d'Or*, 108, 15-9-1968, pàg. 60, reproduït en *Papers, cartes, paraules*, Barcelona, Edicions dels Quaderns Crema, 1986, pàgs. 499-500, a la pàg. 499).

⁹ Vegeu Gabriel Ferrater, «En la muerte de Carles Riba», *Índice de Artes y Letras*, 122, 1959, pàg. 19, reproduït en *Papers, cartes, paraules*, cit., pàgs. 187-191, a la pàg. 188.

¹⁰ Pere Quart, «Mort de Carles Riba», dins *Vacances pagades* (1960), reproduït en *Obra poètica*, edició i epíleg d'Helena Mesalles, Barcelona, Proa, 1999, pàgs. 251-252, a la pàg. 251, vv. 1-2.

¹¹ Vegeu Gabriel Ferrater, «Carta a un neòfit castellà, sobre literatura catalana, seguida de cinc anotacions de diari, sobre Oller i Vayreda» (1957-1958), dins *Sobre literatura. Assaigs, articles i altres textos 1951-1971*, cit., pàgs. 127-137, a la pàg. 127.

podria pensar, a una castellanització de Catalunya que hagi tingut lloc en el període que transcorre des de l'Edat Mitjana fins a la Renaixença.¹²

En qualsevol cas, tot i expressar amb cruesa i sense cap patriotisme les seves opinions, el poeta no vacil·la a exhibir una actitud extremadament favorable envers la pròpia llengua, una actitud que de vegades es perfila fins i tot proteccionista. Per exemple, en el curs d'unes converses amb Federico Campbell, entre les qüestions abordades Ferrater es deté en els problemes que afecten la llengua. Pel que fa a la contaminació de la llengua escrita per la llengua dels mitjans de comunicació com ràdio i televisió, Ferrater declara: «Yo no discuto el derecho de los catalanes a tener televisión y radio, pero no estoy seguro de que yo lo desee».¹³ Això, naturalment, té una motivació, que de seguida ofereix: «En vista de la operación sucia que hacen con el castellano esos locutores, no puedo esperar que hagan una operación mejor con el catalán. Casi prefiero que me dejen tranquilo al catalán, que no me lo toquen, que no se me meta esa gente puerca de la televisión y del cine doblado».¹⁴

Ferrater no dubta a l'hora de precisar el propi àmbit lingüístic i literari, de situar-se, doncs, en una tradició ben definida, això degut també a la clara separació entre cultura catalana i cultura castellana que les seves idees crítiques exigeixen i a la seva decidida i peremptòria inclusió en la primera, tot i tenir l'aparença – tal com l'havia definida el 1953 en l'article «Madame se meurt»¹⁵ – d'una cultura morent. Més d'una vegada, de fet, remarca la seva condició d'escriptor català com si la seva pertinença a aquell determinat univers cultural fos absolutament indiscutible.¹⁶

La seva fermesa crec que és d'altra banda evident en l'elecció de la llengua catalana com a llengua de creació literària, encara que aquesta mena d'elecció, en la majoria dels casos, representi una tria inevitable. També en una societat bilingüe, segons remarca Francesc Vallverdú, generalment «no hi ha “elecció” perquè l'escriptor ve condicionat per la llengua que usa habitualment. [...] L'escriptor, en adoptar una llengua, [...] ho fa sense considerar de manera conscient les implicacions literàries i menys encara lingüístiques de la seva decisió».¹⁷

¹² Vegeu Gabriel Ferrater, «El resurgimiento» (1969?), dins *Sobre literatura. Assaigs, articles i altres textos 1951-1971*, cit., pàgs. 105-125, a la pàg. 107.

¹³ Federico Campbell, «Gabriel Ferrater o las mujeres» (entrevista), dins *Infame turba*, Barcelona, Lumen, 1971, pàgs. 381-396, reproduïda en Gabriel Ferrater, *Papers, cartes, paraules*, cit., pàgs. 509-521, a la pàg. 517.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ Gabriel Ferrater, «Madame se meurt», *Ínsula*, 95, 1953, pàgs. 12-13, reproduït en *Sobre literatura. Assaigs, articles i altres textos 1951-1971*, cit., pàgs. 81-87.

¹⁶ En la ja esmentada entrevista de Federico Campbell, a la pregunta «¿Qué diferencias encuentra usted entre el castellano hispanoamericano y el peninsular?», Ferrater contesta rotundament: «Hombre, yo soy un escritor en catalán y me es difícil contestar porque ese problema lo veo desde fuera» (Federico Campbell, «Gabriel Ferrater o las mujeres» (entrevista), cit., pàg. 509), i després afegeix «Soy un escritor en otra lengua; conozco bien el castellano pero no es mi lengua» (*ibid.*, pàg. 510).

¹⁷ Francesc Vallverdú, *L'escriptor català i el problema de la llengua*, Barcelona, Edicions 62, 1975, pàgs. 55-56.

Així com l'elecció per part de Ferrater del català – que representa, per ell, la seva única llengua materna – hagi de resultar la conseqüència directa d'una formació ideològica dins la cultura catalana,¹⁸ hauríem de preguntar-nos d'on prové l'interès per altres llengües i si aquest interès representa un element transitori o bé perdurable al llarg de la seva trajectòria literària.

És en primer lloc la gran curiositat per realitats culturals diferents de la pròpia (altres llengües, en particular, i altres literatures) el que el duu a superar el dualisme català-castellà (en el seu cas, més aviat reductiu) perquè, a part del català, les altres llengües europees que ell coneix (castellà inclòs, que no gaudeix de cap privilegi, més aviat el contrari) es disposen en un pla d'igualtat. De fet, en l'entrevista amb Federico Campbell que abans he esmentat, Ferrater afirma: «De los 16 a los 20 años viví en Francia, que son los años con más vigor en cuanto a gustos literarios, y el castellano no es mi segunda lengua sino como mínimo la tercera. Hace muchísimos años que prácticamente sólo leo en inglés. La prosa podría escribirla tan bien en inglés, o en francés, como en castellano».¹⁹

En efecte, en el transcurs de la seva experiència professional, Ferrater fa servir altres llengües, fins i tot per l'obra de creació, si bé aquests experiments tenen un caràcter episòdic. Hom pot esmentar la novel·la policíaca, titulada *Un cuerpo, o dos*, que redacta en castellà amb la col·laboració de l'amic pintor José María de Martín,²⁰ i també els poemes surrealistes que escriu en francès durant la seva estada a França, poemes que probablement ningú mai no ha pogut llegir.²¹

Els que sí, afortunadament, que hem arribat a conèixer, són dos poemes en anglès que Ferrater escriu l'any 1966, emulant, suposo del tot involuntàriament, l'italià Cesare Pavese, escriptor que, com la crítica ha oportunament subratllat, tindria molts aspectes en comú amb el poeta català, i no només per causa d'alguns elements biogràfics (en primer lloc, el suïcidi),²² i que Ferrater, tot i no considerar-lo un model, reconeix com a «una confirmació».²³ Un d'aquests poemes en anglès és titulat «On Mating»:

¹⁸ Tal com afirma Arthur Terry («Gabriel Ferrater: el sentit d'una vida», dins *Quatre poetes catalans: Ferrater, Brossa, Gimferrer, Xirau*, Barcelona, Edicions 62, 1991, pàgs. 11-46, a la pàg. 16), «seria un error considerar Ferrater com un poeta que només per casualitat escriu en català. Molt pocs poetes catalans contemporanis, en efecte, tenen un sentit tan pregon de les possibilitats de la seva llengua; Ferrater escriu inevitablement com un home que ha crescut en l'ambient català, i que ha viscut els esdeveniments principals de la seva generació».

¹⁹ Federico Campbell, «Gabriel Ferrater o las mujeres» (entrevista), cit., pàg. 510.

²⁰ Vegeu a propòsit M.ª Ángeles Cabré, *Gabriel Ferrater*, Barcelona, Omega, 2002, pàgs. 97-103. Martín «escribió el noventa por ciento de la novela, aunque hay un capítulo cuya autoría Ferrater reconoce plenamente» (*ibid.*, pàg. 99).

²¹ Vegeu, entre d'altres, Joaquim Molas, «Els assaigs de Gabriel Ferrater. I», *Serra d'Or*, XIV, 158, 15-11-1972, pàgs. 37-38, a la pàg. 37; Ramon Gomis, *El Gabriel Ferrater de Reus*, Barcelona, Proa, 1998, pàg. 124; Pere Gimferrer, «Malentesos ferraterians», dins Dolors Oller, Jaume Subirana (eds.), *Gabriel Ferrater, 'in memoriam'*, Barcelona, Proa, 2001, pàgs. 361-369, a la pàg. 363.

²² Vegeu Enric Balaguer Pascual, «La mirada contemplativa (Apunts sobre les veus poètiques de Cesare Pavese i Gabriel Ferrater)», *L'aiguadolç*, 15, [1991], pàgs. 41-56.

²³ Roberto Ruberto, «La cultura del país i altres literatures. Conversa amb Gabriel Ferrater» (¿1969?), dins Gabriel Ferrater, *Cartes a l'Helena*, Barcelona, Empúries, 1995, pàgs. 133-142, a la pàg. 140.

Being told that the sweetness
Of life lies in mating,
I tried hard to know
The sweetness of life.
By now, I have found
That life has no sweetness.
To atone for this,
There is only left
To us, now and then
Heart-wringing, the trying
Bitterness of mating.

(Gabriel Ferrater, «On Mating»)²⁴

Segons Joan Ferraté, del poema n'hi hauria dues versions, car ell, a part d'aquesta, més edulcorada, en coneixia també una altra, després desapareguda, on hom pot llegir *fucking* (fotre) en lloc de *mating* (còpula).²⁵ En canvi, l'altre poema en anglès, també del 1966, el deixa transcrit en un exemplar de *Teoria dels cossos* que dedica a Jaime Gil de Biedma:

How many ways of winking
are there? Jaime, I could
wish my book to bring you
just a wink for each one
of three devious ways
I know for meeting you:
one, bringing back to you
the dear bitch, poetry, who
cuckolds us with each other;
one for friendship and days;
one even for the highway
where Spain robs us, the old bitch.

(Gabriel Ferrater, «How Many Ways of Winking»)²⁶

A més d'això, Ferrater fa servir l'anglès en algunes de les seves relacions epistolars. De les cartes que adreça a Gil de Biedma cal subratllar la marcada utilització d'una mena de "canvi de codi" (*code-switching*) – que empra també quan es comunica amb altres persones com el seu germà –, és a dir, posa entremig de les cartes, escrites en castellà, unes breus expressions principalment en anglès. Es conserva, fins i tot, una

²⁴ Gabriel Ferrater, «On Mating» (1966), dins *Cartes a l'Helena i residu de materials dispersos*, cit., pàg. 111.

²⁵ Vegeu Joan Ferraté, «Nota a "On Mating"», dins Gabriel Ferrater, *Cartes a l'Helena i residu de materials dispersos*, cit., pàg. 111.

²⁶ Gabriel Ferrater, «How Many Ways of Winking», dins Jaime Gil de Biedma, «La imitación como mediación, o de mi Edad Media», dins Juan Benet, Fernando Fernán-Gómez, Jaime Gil de Biedma, Juan Goytisolo, Francisco Rico, *Edad media y literatura contemporánea*, Madrid, Trieste, 1985, pàgs. 59-87, a la pàg. 66, nota 1.

llarga carta adreçada a Gil de Biedma enterament escrita en aquesta llengua. És evident el propòsit lúdic de Ferrater, que comenta així la utilització: «Needless to say, there is not any particular reason for my writing to you in English. But for me it is undoubtedly experimental writing, and since critics are always saying that this is what is sadly wanted in the literature of to-day, I thought I might as well try my hand at it».²⁷

Aquest no és l'únic cas en el qual Gabriel Ferrater posa a prova les seves habilitats lingüístiques; vegeu les cartes en anglès que escriu a John Frederick Nims, a Roman Jakobson, a Doireann MacDermott, a Manfred Bierwisch i a la redacció del diari alemany *Die Zeit* o les que escriu en francès a Émile Benveniste i a Witold Gombrowicz, autor que també tradueix del polonès. Tampoc no podem oblidar, naturalment, les seves traduccions (de lingüistes com Leonard Bloomfield i Noam Chomsky i d'escriptors com Franz Kafka, entre d'altres) i que fa servir l'anglès i fins i tot l'alemany per redactar els informes encarregats per l'editorial Rowohlt en el curs de la seva estada a Hamburg (els anomenats *Papers d'Hamburg*).

Una afició per les llengües, doncs, que en un determinat moment de la seva vida sembla haver-se convertit en una autèntica obsessió:

La meua mania lingüística – escriu al seu germà el gener de l'any 1967 – segueix florent, però va passar per un encallament de desesperació, quan vaig decidir que havia de deixar, de moment, les generalitats, i posar-me a aprendre llengües. – Com un animal, em vaig posar a estudiar-les totes alhora, o sigui (renunciant, amb pena, al sànscrit) el grec, el llatí, el rus, i totes les germàniques. D'aquesta logofàgia me'n va venir una indigestió impressionant. De totes formes m'he frenat, i he pogut més o menys començar a posar el peu al coll de les llengües escandinaves, i m'oriento dins el llatí.²⁸

Per a Ferrater les llengües estrangeres representen no només una manera privilegiada d'apropar-se als textos de la literatura europea (i també americana) sense l'auxili de traduccions, sinó també l'instrument ideal per copsar realitats, tant concretes com fictícies, que altrament – de la manera que es poden arribar a conèixer altres realitats a través del llenguatge – serien desconegudes; un instrument, doncs, per endinsar-se en universos als quals no hauria pogut arribar limitant-se al català o, com a màxim, al castellà.

La seva aguda consciència lingüística i la seva il·limitada curiositat²⁹ es presenten com a concausa (i alhora conseqüència) de la seva vasta erudició, i li ofereixen la possibilitat de conèixer àmbits culturals i literatures que molts dels seus contemporanis,

²⁷ Gabriel Ferrater, «[Carta a Jaime Gil de Biedma], Masia Picarany, Almoster, July 16th, 1956», dins *Papers, cartes, paraules*, cit., pàgs. 348-350, a la pàg. 350.

²⁸ Gabriel Ferrater, «[Carta a Joan Ferraté], Dijous 12 [gener 1967]», dins *Papers, cartes, paraules*, cit., pàgs. 426-429, a la pàg. 428.

²⁹ «Llegia molt, llegia com un foll, i ho llegia tot. No solament literatura, sinó també llibres d'història, llibres d'art, llibres de crítica sobre pintura, sobre arquitectura, sobre música. Se sabia la classificació de coleòpters... Era una cosa realment increïble. Jo tinc la idea que el paio es llegia fins l'Enciclopèdia Britànica. També és veritat que no era gens ordenat, l'ordre el tenia en el cap, ho ordenava tot una vegada llegit, però no ho llegia ordenadament» (José Agustín Goytisolo, [declaració sense indicacions], dins Josep-Miquel Servià, *Gabriel Ferrater, reportatge en el record*, cit., pàgs. 41-44, a la pàg. 42).

també lletrats i lletraferits, ignoren; escriptors, només per posar un exemple, com Giacomo Leopardi, protagonista, fins i tot, d'un curiós intercanvi de paraules amb Salvador Espriu durant el Festival del Price (1970): «Llompart – refereix Ferrater – va parlar del “cigne de Recanati”, i quan va acabar i tots l'aplaudíem, jo vaig dir al Sr. Espriu: “Tot això està molt bé, però aquí no podem ser gaire més de cent persones que sapiguem qui era el cigne de Recanati”. El Sr. Espriu em va replicar: “Cent? Ni deu!».³⁰

Hom pot afirmar, per tant, que d'una banda Ferrater manté un fort i indiscutible lligam – si bé sostingut per un profund esperit crític – amb una tradició ben definida, la catalana, mentre, de l'altra, destaca el seu marcat europeisme (en particular, lingüístic i literari). Tanmateix, la imatge de l'escriptor i de l'intel·lectual Gabriel Ferrater és molt més equilibrada i harmònica d'allò que sembla. El seu europeisme – o la seva internacionalitat – arrelen, sobretot, en una obertura conscient i alhora inconscient, buscada i a la vegada involuntària, inevitable, que li permet lligar la pròpia biografia i la pròpia trajectòria professional (crítica i poètica) a noms i llocs d'una realitat que no substitueix la catalana, ja que no se li sobreposa, sinó, més aviat, s'hi acompanya, integrant-ne algunes llacunes.

La de Gabriel Ferrater no és una admiració incondicional per tot el que sigui estranger (a més a més hom pot notar l'acritud amb la qual comenta algunes conductes del poble anglès durant la seva estada a Londres, segons podem comprovar en una carta adreçada a Jaime Gil de Biedma),³¹ més que una mera xenofília, es configura com un interès sincer, genuí, que prové d'una gran curiositat per les diversitats i d'una necessitat constant de noves experiències culturals. Així, l'ampli nombre de llengües i de literatures a les quals Ferrater s'apropa no és sinó el reflex, en el camp del llenguatge, de l'ampli nombre d'interessos artístics i culturals que caracteritzen el seu itinerari vital. La dedicació a les llengües i a les literatures anglesa, francesa i alemanya no s'han de veure com a francofília, germanofília o anglofília – termes que, tanmateix, ja s'han utilitzat –, sinó, més aviat, com a demostracions d'una exigència intel·lectual que no pot ser limitada ni per la pròpia llengua, ni per la pròpia tradició literària.

En conclusió, el caràcter polifacètic del poeta i la seva capacitat de pouar, alhora, en l'entorn català així com en les experiències culturals dels països que l'acullen i que l'envolten, també ho subratlla ell mateix en una declaració incisiva i emblemàtica que deixa en un qüestionari preparat l'any 1963 i publicat a l'*Antologia d'homenatge a Pompeu Fabra* (1968), en el qual, a la pregunta «Quines creieu que són les fonts del vostre llenguatge?», Ferrater, significativament, contesta: «Procacitat reusenca, prosa francesa, vers anglès, Freud i Marx, arreus indoeuropees».³²

Università di Macerata

³⁰ Gabriel Ferrater, «Resposta a l'enquesta sobre el Festival de Poesia Catalana» (1970), reproduïda en *Papers, cartes, paraules*, cit., pàg. 503.

³¹ Vegeu Gabriel Ferrater, «[Carta a Jaime Gil de Biedma], 19 Celtic Avenue, Shortlands (Kent). 11.6.63», reproduïda en *Papers, cartes, paraules*, cit., pàgs. 372-376.

³² Gabriel Ferrater, «Qüestionari “Poemes” 1963», dins *Antologia d'homenatge a Pompeu Fabra*, Barcelona, Eler, 1968, pàgs. 52-53 i 58-59, reproduït en *Papers, cartes, paraules*, cit., pàgs. 496-498.